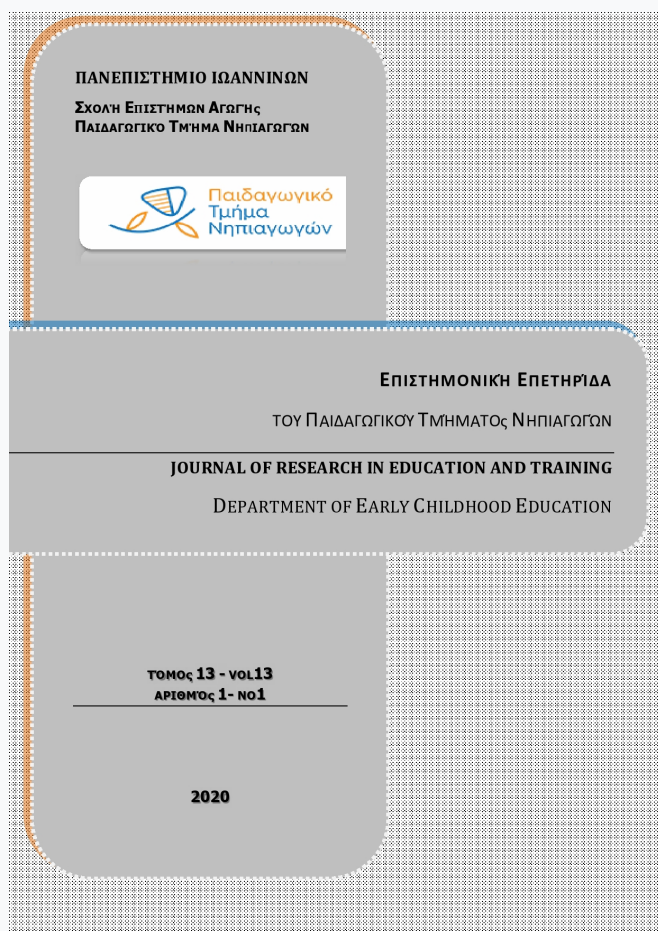

Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τόμ. 13, Αρ. 1 (2020)

Η χρήση του «υπερβατού» από έναν εξελληνισμένο Σύρο των βυζαντινών χρόνων. Η περίπτωση του Ιωάννη του Δαμασκηνού

Νικολέττα Τσιτσανούδη - Μαλλίδη, Χαράλαμπος
Στεργιούλης

doi: [10.12681/jret.22197](https://doi.org/10.12681/jret.22197)

Copyright © 2020, Nikoletta Tsitsanouidi-Mallidi, Χαράλαμπος
Στεργιούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιτσανούδη - Μαλλίδη Ν., & Στεργιούλης Χ. (2020). Η χρήση του «υπερβατού» από έναν εξελληνισμένο Σύρο των βυζαντινών χρόνων. Η περίπτωση του Ιωάννη του Δαμασκηνού. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 13(1), 61–81. <https://doi.org/10.12681/jret.22197>

Η χρήση του «υπερβατού» από έναν εξελληνισμένο Σύρο των βυζαντινών χρόνων. Η περίπτωση του Ιωάννη του Δαμασκηνού

Νικολέττα Τσιτσανούδη Μαλλίδη¹ & Χαράλαμπος Στεργιούλης

¹ Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Περίληψη

Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός (679/680-749/750), υπήρξε ο διασημότερος συγγραφέας του 8ου αι., θεολόγος, υμνογράφος, εκκλησιαστικός ρήτορας και διδάσκαλος της Εκκλησίας. Το συγγραφικό του έργο γνώρισε και γνωρίζει καθολική αποδοχή και διαρκή αναγνώριση. Στη παρούσα μελέτη παρουσιάζεται μια πτυχή της πολύπλευρης δραστηριότητάς του. Η βαθιά από μέρους του γνώση των κανόνων της ρητορικής τέχνης, όπως αυτοί διαμορφώθηκαν κατά τις προηγούμενες περιόδους, αφομοιώθηκαν από τους εκκλησιαστικούς Πατέρες και ρήτορες (Βασίλειο Καισαρείας, Γρηγόριο Ναζιανζηνό, Ιωάννη Χρυσόστομο) κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες και ενσωματώθηκαν στην εκκλησιαστική ρητορική. Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζεται η χρήση του σχήματος του υπερβατού από τον Ιωάννη Δαμασκηνό στον εγκωμιαστικό του λόγο προς τη μεγαλομάρτυρα Βαρβάρα. Το Εγκώμιο του Δαμασκηνού είναι γεμάτο από σχήματα λόγου και εκφραστικά μέσα που αποδεικνύουν τις εξαιρετικές του ικανότητες ως ρήτορα. Κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα υπόλοιπα σχήματα κατέχει το υπερβατό, ένα από τα τρία σχήματα που συναποτελεί μαζί με το χιαστό και την αναστροφή την ομάδα των *figurae per transmutationem*. Παρουσιάζονται οι τρεις κατηγορίες υπερβατού με τις επιμέρους υποπεριπτώσεις. Η πρώτη υπερβατική μετακίνηση και αναδιάταξη (υπερβατό I) εμπλέκει συντακτικούς όρους (YI). Η δεύτερη (υπερβατό II) εμπλέκει συγκεκριμένες λέξεις που από μόνες τους δεν αποτελούν συντακτικό όρο (YII), ενώ τέλος στην τρίτη κατηγορία (παρατατικό υπερβατό) εμπλέκονται τόσο οι συντακτικοί όροι όσο και μεμονωμένες λέξεις (YIII).

Λέξεις-κλειδιά: ρητορική, σχήματα λόγου, εγκωμιαστικοί λόγοι, υπερβατό, υπερβατική μετακίνηση, αναδιάταξη.

The use of the “*hyperbaton*” by a Hellenized Syrian of Byzantine times. The case of Ioannis Damaskinos

Νικολέττα Τσιτσανούδη Μαλλίδη¹ & Χαράλαμπος Στεργιούλης

¹ Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Abstract

John Damascene (679/680-749/750) was the most famous writer of the 8th century, a theologian, hymnographer, ecclesiastical orator and teacher of the Church. His writing work has been enjoying universal acceptance and lasting recognition. This study presents an aspect of his multifaceted activity. His deep knowledge of the rules of rhetorical art, as formed in previous periods, assimilated by the ecclesiastical Fathers and orators (Basil the Great, Gregory of Nazianzus and John Chrysostom) during the early Christian centuries and incorporated into ecclesiastical rhetoric. The current study presents the use of the hypervaton by John Damascene in his praising speech to the great martyr Barbara. The Encomium by John Damascene is full of figures of speech and expressive means that prove his outstanding abilities as an orator. A dominant position among the other figures of speech is occupied by the hypervaton, one of the three figures of speech that, along with the chiaston and the anastrofe, forms the group of *figurae per transmutationem*. There are three categories of hypervaton presented, with the individual subcases. The first hypervaton movement and rearrangement (hypervaton I) involves syntactical terms (YI). The second (hypervaton II) involves specific words that are not syntactic terms on their own (YII), while both the syntactic terms and individual words are involved in the third category (prolonged hypervaton, YIII).

Key-words: rhetoric, figures of speech, encomium, hyperbaton, transcendental, metakinisis, anadiataksis

Ο Ιωάννης Δαμασκηνός και το συγγραφικό του έργο. Εισαγωγικά στοιχεία

Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός (679/680-749/750), υπήρξε ο διασημότερος συγγραφέας του 8ου αιώνα, θεολόγος, υμνογράφος, εκκλησιαστικός ρήτορας και διδάσκαλος της Εκκλησίας (Δετοράκης, 2003, σ. 308). Ο πατέρας του Σέργιος Μανσούρ, εξελληνισμένος Σύρος, κατείχε υψηλό αξίωμα στην αυλή του χαλίφη της Δαμασκού Αβλούλ Μελίκ (685-705) και μερίμνησε για την εκπαίδευση του γιου του, την οποία ο Ιωάννης ολοκλήρωσε μαζί με τον θετό αδερφό του Κοσμά στο μοναστήρι του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ, κέντρο γραμμάτων και παιδείας στην αραβοκρατούμενη Ανατολή. Η ελληνική παιδευτική παράδοση έναν αιώνα μετά την αραβική κατάκτηση ήταν ακόμη πολύ ζωντανή σ' αυτήν την περιοχή (Δετοράκης, 2003, σ. 308). Στη Μονή του Αγίου Σάββα ο Ιωάννης παρέμεινε ως το τέλος της ζωής του και τιμάται ως άγιος από την Ορθόδοξη Εκκλησία (4 Δεκεμβρίου).

Το συγγραφικό έργο του Ιωάννη του Δαμασκηνού γνώρισε και γνωρίζει καθολική αποδοχή και διαρκή αναγνώριση (Δετοράκης, 2003, σ. 308). Έγραψε έργα ερμηνευτικά (π.χ. την ερμηνεία των Επιστολών του αποστόλου Παύλου), δογματικά (με σημαντικότερο όλων την *Πηγή της Γνώσεως*), αντιρρητικά (όπως τις τρεις πραγματείες του *Περί εικόνων*, που αποτέλεσαν τη βάση της ορθής διδασκαλίας για την τιμή των εικόνων), ηθικά (τα *Τερά Παράλληλα*, ένα εκτενές βιβλικό και πατερικό ανθολόγιο σε τρία βιβλία), αγιολογικά και ομιλητικά (ομιλίες, εγκώμια και βίους), υμνογραφικά (θεωρείται ο κατεξοχήν ποιητής της αναστάσιμης υμνογραφίας) και τέλος σ' αυτόν αποδίδεται και το λαμπρό χριστιανικό μυθιστόρημα *Βαρλαάμ και Ιωάσαφ*.

Το σχήμα του υπερβατού

Το σχήμα του *υπερβατού*¹ (λατιν. *transgressio* ή *transiectio*) δημιουργείται στην περίπτωση κατά την οποία παρεμβάλλονται μία ή περισσότερες λέξεις ανάμεσα σε

¹ Για το υπερβατό βλ. Μαρωνίτης, Δ. Ν. (1962). «Έρευνες στο ύφος του Ηροδότου. Μια μορφή υπερβατού», *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*. Παράρτημα 7 (με παραπομπές σε βιβλιογραφία)· Smyth, H. (1984). *Greek Grammar*, Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts: 679· Κούκουρα, Δ. (1986). «Οι υφολογικές επιλογές του Γρηγορίου Παλαμά στις Ομιλίες του», *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 29. Παράρτημα 56: 133-136· Lausberg, H. (1998, 318-320)· Devine & A. M.-Stephens, L. D. (2000), *Discontinuous Syntax Hyperaton in Greek*, New York-Oxford, Oxford University Press· Σακελλαριάδης, 2004, σ. 397· Ευσταθίου (1994)· Στεργιούλης (2009)· Νάκας (2015)· Νάκας (2016).

δύο λέξεις με στενή λογική και συντακτική θέση. Είναι δηλαδή μια μετακίνηση σε απόσταση, μια μετάθεση (υπέρβασις ή υπέρθεσις) που συνοδεύεται πάντοτε από την απομάκρυνση και αποκοπή συγκεκριμένου λογικού συντάγματος/λέξης απ' ό,τι αποτελεί τη συνηθισμένη του συντακτική και λογική συνάφεια (Νάκας, 2015, σ. 389). Το υπερβατό ως σχήμα μαζί με το χιαστό και την αναστροφή αποτελούν μια ομάδα σχημάτων την *figurae per transmutationem*.

Στα περιορισμένα όρια ενός άρθρου εξετάσαμε την περίπτωση του υπερβατού στο «*Εγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα Βαρβάραν*»². Για την τυπολογική προσέγγιση του υπερβατού στο έργο του Ιωάννη του Δαμασκηνοῦ βασιστήκαμε στην αντίστοιχη κατηγοροποίηση που προτείνει ο Νάκας (Νάκας, 2015, σ. 390). Η πρώτη υπερβατική μετακίνηση και αναδιάταξη (υπερβατό I) εμπλέκει συντακτικούς όρους (YI). Η δεύτερη (υπερβατό II) εμπλέκει συγκεκριμένες λέξεις που από μόνες τους δεν αποτελούν συντακτικό όρο (YII), ενώ τέλος στην τρίτη κατηγορία (παρατατικό υπερβατό) εμπλέκονται τόσο οι συντακτικοί όροι όσο και μεμονωμένες λέξεις (YIII).

Υπερβατό I(YI)

Το YI υποδιαιρείται σε δύο είδη: [YIA] και [YIB].

Στο [YIA] έχουμε υπερβατική μετάθεση συντακτικού όρου στα όρια του κατηγορήματος ή της πρότασης (Νάκας, 2015, σ. 391). Διακρίνουμε τις εξής υποκατηγορίες στο *Εγκώμιον*:

[YIA.a1]: μετακίνηση/μετάθεση του επιθετικού προσδιορισμού

Στο [YIA.a1.1], όπου ο επιθετικός προσδιορισμός προτάσσεται, έχουμε την απομάκρυνση και αποκοπή του επιθετικού προσδιορισμού από το ουσιαστικό-κεφαλή, π.χ. του “*ψυχωφελές και πνευματικόν*” από το “*θέατρον*” (Νάκας, 2015, σ. 392). Στη συγκεκριμένη περίπτωση τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτει από το ουσιαστικό-κεφαλή (O_{κεφ}) το ρήμα (στο παράδειγμά μας το “*πρόκειται*”):

² Το εγκώμιο εκδόθηκε από Kotter, 1988, σ. 249-278.

1. ψυχοφελές και πνευματικὸν ἡμῖν πρόκειται θέατρον (257, 2, 11)³ κατὰ πάσης ἐκπέμπει τῆς οἰκουμένης (259, 5, 13-14) τὸ προφητικὸν ἐδέξατο λόγιον (260, 6, 9) μονογενὲς ἔσχε θυγάτριον (261, 7, 4) εἰς τὰ ἄτιμα αὐτῶν ἐνέπτυσεν πρόσωπα (262, 8, 21) τοὺς ἀποστάτας αὐτοῦ κατέπληξας δαίμονας (264, 11, 13-14) οἰκείου παρεμυθήσατο στόματος (266, 12, 22) τῆ παγκακίστῳ σῆ ἐπισωρεύσεις κεφαλῆ (268, 14, 24) τῆς ἀνθρωπίνης ὑπερυψώθησαν καταστάσεως (268, 15, 19) τοῖς ἀνθρωποκτόνοις γεγόνασιν δαίμοσιν (268, 15, 20) βάσανον ἐπιτηδεύει ἀφόρητον (269, 16, 2) ὄσσην τὸ πρᾶγμα φέρει ταῖς παρθένους αἰσχύνην (269, 16, 9-10) τοῖς λοιποῖς συναπημφιάσατο πάθεισιν (269, 16, 26) τελείαν δόξην λατρείαν (270, 17, 8) ἀξία μετήλθεν ἐκδίκησις (270, 17, 20) ταύτην πληροφορεῖ καὶ παρέχει τὴν πίστωσιν (272, 18, 5-6) πρὸς ἠὺτρεπισμένην ἐδορυφορεῖτο ἀνάπαυσιν (272, 18, 9-10) εἰς ἠτοιμασμένην κατήγετο κόλασιν (272, 18, 11) πονηρότερα ἐδρέψω τὰ δράγματα (272, 18, 19) τὸ γραφικὸν ἀπεφήνατο λόγιον (275, 21, 29) ὁ σὸς δεσπόζει νυμφίος (275, 21, 30) ἅπαντα λελόγισαι σκύβαλα (276, 22, 28) θαυμασίμῳ ἀπονίπτεται νοσήματι (276, 22, 43) τὰ λοιμώδη θεραπεύεται τραύματα (277, 22, 49) ἢ ἀηδὴς φυγαδεύεται σκῆψις (277, 22, 49-50) πάντων ἐκλυτροῦνται κινδύνων (277, 22, 50-51)

Στο [YIA.a1.2] τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτει από το ουσιαστικό-κεφαλή (Ο_{κεφ}) ένα απαρέμφοτο:

2. τὸ μονογενὲς κατασφάζει θυγάτριον (263, 9, 18) πικραῖς αὐτὴν καταναλῶσαι κολάσεις (264, 10, 13) ἀναιρετικὴν ἐπενέγκαι τομήν (272, 18, 17)

Στο [YIA.a1.3] τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτει από το ουσιαστικό-κεφαλή (Ο_{κεφ}) μία μετοχή:

3. ταύτης γεγευσμένοι τῆς ἐμπειρίας τε καὶ εὐτεχνίας (256, 1, 9) τοῦ ἰδίου ἀναλαβῶν ποιήματος (258, 4, 13) τὸ ἡμέτερον ἀνασκευάσας καὶ ἀνανεωσάμενος φύραμα (259, 5, 12-13) τὸ σωτήριον τοῖς βροτοῖς διαγγέλλοντας κήρυγμα (259, 5, 13-14) εἰς τὰς ἀνθρωπίνας μεταβαῖνον ψυχάς (259, 5, 25-26) τῆς προφητικῆς προσαγορευούσης χάριτος (260, 6, 11-12) τὰ κοσμικὰ διαπτύουσιν θέλγητρα (264, 10, 21-22) τῆς πατρικῆς ἀποφοιτήσας πολυθειᾶς τὸ τυχὸν ἔχον σπάραγμα (266, 13, 3) τῆς ἐκεῖνου καταγελάσασα ἐμβροντησίας (266, 13, 5-6) τούτοις ἐξαφθεῖς τῷ θυμῷ τοῖς ῥήμασιν (267, 13, 12) τῷ θεῷ γενόμενοι κάτοχοι πνεύματι (268, 15, 13) τοῦ

³ Τα νοῦμερα παραπέμπουν στις αντίστοιχες σελίδες της έκδοσης του κειμένου από τον Kotter.

πονηροῦ *πλήρεις χρηματίσαντες* πνεύματος (268, 15, 15-16) τῷ μαρτυρικῷ *κατεστεμμένη* τε διαδήματι (270, 16, 35) Σκηπτὸς γὰρ *οὐρανόθεν ἐνεχθεὶς* κεραυνὸς (272, 18, 20-21) λαμπρὰ *κατ' αὐτοῦ ἀράμενον* τρόπαια (274, 20, 9) τοὺς σοὺς *ἐποπτεύουσα* συμπαθεῖ τῷ βλέμματι πρόσφυγας (277, 23, 1-2) τῇ ἀντιληπτικῇ σου *προσφεύγουσι* πρεσβεία (278, 23, 20)

Στο [ΥΙΑ.a1.4] τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτει από το ουσιαστικό-κεφαλή (O_{κεφ}) ένα ρηματικό επίθετο (Νάκας, 2015, σ. 393). Περίπτωση αυτού του είδους δεν συναντήσαμε στο λόγο του Δαμασκηνού.

Στο [ΥΙΑ.a1.5 και 6] τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτουν από το ουσιαστικό-κεφαλή (O_{κεφ}) συντακτικοί όροι, όπως το υποκείμενο και το κατηγορούμενο (στο μελετώμενο εγκωμιαστικό λόγο). Περίπτωση αυτού του είδους δεν συναντήσαμε στο λόγο του Δαμασκηνού.

Στο [ΥΙΑ.a1.7] τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτει από το ουσιαστικό-κεφαλή (O_{κεφ}) ένα οποιοδήποτε άλλο εξάρτημα του ρήματος με λειτουργία συμπληρώματος/αντικειμένου ή προσδιορισμού. Έτσι συναντήσαμε τις περιπτώσεις που τον επιθετικό προσδιορισμό αποκόπτουν: α) το αντικείμενο:

7a. ἐν σμικρῷ *τὴν μακαρίαν* οἰκίσκῳ κατέκλεισεν (264, 10, 11) φῶς *αὐτὴν* ὑπέρλαμπρον περιήστραψεν (264, 12, 4)

β) ένας εμπρόθετος προσδιορισμός:

7b. τοῦ εὐσεβοῦς *κατὰ πνεῦμα* φρονήματος (267, 15, 2) Ἄπας οὖν *ἐπί σοι* λόγος (274, 21, 1)

και γ) ένας επιρρηματικός προσδιορισμός:

7c. τοὺς ἱεροὺς *λοιπὸν ἀποστόλους* (259, 5, 13) τὸ μὲν Σοδομιτικόν *ἐνταῦθά σε* πῦρ (272, 18, 21-22) τοῦ μόνου *ὄντως* καλοῦ τε καὶ ἐραστοῦ (273, 19, 13-14) ἐν ἐκείνῳ *μόνον* τῷ χώρῳ (277, 22, 46)

Σε κάποιες-όχι λίγες-περιπτώσεις η γενική προσδιοριστική προτάσσεται του [O_{κεφ}] ως αποτέλεσμα αναστροφής (Νάκας, 2016, σ. 746-747):

8. τὰς παντοίας τῶν κολάσεων ιδέας (261, 6, 32) ἀπαστράπτουσιν τοῦ κάλλους φανότητα (261, 7, 8) τὴν δ' ἀληθῆ τῶν χριστιανῶν πίστιν (261, 7, 13) τὴν ἐπανθοῦσαν αὐτῆς τοῦ προσώπου εὐπρέπειαν (264, 10, 15-16) πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προτέραν φαρέτραν (264, 10, 20-21) ποίαις αὐτῆς βασάνοις (265, 12, 3) ἕτερα μοχθηρίας ἐπίνοια (267, 14, 11) ἕτερον αἰκισμῶν εἶδος (267, 14, 12-13) τὴν ἀκόλαστον αὐτῶν ὄρασιν (270, 16, 42-43) ἄπρακτον αὐτῶν τὴν ἐπίνοιαν δέδειχεν (270, 16, 45) πᾶσα γὰρ αὐτοῦ ἢ ἐπίνοια (270, 17, 3) παντοίοις βασανιστηρίων εἶδεσι (273, 19, 29-30) δι' εὐστρόφου ῥημάτων συνθήκης (274, 21, 5) τὰ τίμιά σου λείψανα (276, 22, 39)

[YIA.a2]

Στο [YIA.a2] ο επιθετικός προσδιορισμός επιτάσσεται. Το $O_{κεφ}$ το αποκόπτει από τον επιθετικό προσδιορισμό ένα ρήμα:

1. λογισμοὺς ἀνεκίνει θεοσεβεῖς (261, 7, 10) ἀγγέλους ἔσχεν φαιδροὺς (272, 18, 12)

ἢ ἓνα ἀπαρέμφατο (δεν εντοπίσαμε σχετικό παράδειγμα)⁴ ἢ μια μετοχή:

3. καὶ τὸν πλοῦτον προσφέρουσα πλείονα (258, 3, 17-18) ζῆλον ἀναλαβοῦσα ἔνθεον καὶ ἀνάπυρον (262, 8, 20-21) ὡς ἄνθος χόρτου λογιζομένην εὐφθαρτον καὶ εὐμάραντον (264, 10, 22-23)

[YIA.b]: μετακίνηση/μετάθεση της γενικής προσδιοριστικής

Στο [YIA.b] παρατηρεῖται μετακίνηση/μετάθεση της γενικής προσδιοριστικής. Αυτό που παρεμβάλλεται είναι το ρήμα:

1. μαλάξει τούτου δεδύνηται τῆς ψυχῆς τὸ σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον (264, 10, 7-8) ὁ τῆς δόξης κατεφαίνετο κύριος (265, 12, 4-5)

-ἓνα ἀπαρέμφατο:

2. τοῦ μὲν Χριστοῦ παύεσθαι τὴν προσκύνησιν (261, 6, 36-37) κεφαλικῆς τιμωρίας ὑπομεῖναι περαίωσιν (270, 17, 5-6) τῆς εὐχῆς τῶν ῥημάτων ἐπακοῦσαι τῆς

⁴ Για την παρεμβολή ἀπαρεμφάτου ἀνάμεσα στο $O_{κεφ}$ και στον επιθετικό προσδιορισμό βλ. Στεργιούλης, 2018: 529.

μάρτυρος (270, 17, 16) δακτυλοδεικτούμενος πατήρ κληθῆναι τῆς μάρτυρος (272, 18, 24)

-μια μετοχή

3. καὶ πρὸς ἀρετῶν προβαίνουσα τελειότητα (260, 6, 8) εἰς πίστιν τὸν ἄπιστον προτρεπομένη σωτήριον (263, 9, 7) τοῦ πατρὸς ὁρῶσα τὸ παμμίαρον ὄρημα (264, 10, 1-2) τῶν ἀγῶνων διαδραμοῦσα τὸν διάυλον (272, 19, 2-3) τῶν ἄθλων ἐπάξια κομισαμένη τὰ ἔπαθλα (272, 19, 3-4) καὶ δόξης ἠμφιεσμένον στολήν (274, 19, 37-38) τῆς προσφερούσης δὲ γνώμης προσεσχηκῶς τῆ ποιότητι (277, 23, 9) καὶ τὸν κοσμικὸν ἀχειμάστως περαιώσας κλύδωνα (277, 23, 13-14)

-ένα ρηματικό επίθετο (4), συντακτικοί ὅροι ὅπως το υποκείμενο (5) ἢ το κατηγορούμενο (6), ένα εμπρόθετο εξάρτημα του ρήματος (7) ἢ ένας επιρρηματικός προσδιορισμός (Νάκας, 2015, σ. 394):

8. τῆς τριάδος διαρρήδην τὴν δόξαν (263, 9, 6) καρπὸς πολλάκις εὐσεβείας ἀναδίδεται (263, 9, 22-23)

Το δεύτερο υποεἶδος [YIB] που προτείνει ο Νάκας (2015, 395) ἔχει να κάνει με την υπερβατική μετάθεση/μετακίνηση συντακτικού ὅρου στα ὅρια (ἢ στις παρυφές) μιας φράσης ουσιαστικού και υποδιαιρείται σε 11 υποπεριπτώσεις. Στο *Εγκώμιο* του Δαμασκηνού εντοπίσαμε τις εξής:

[YIB.a]:

απομάκρυνση του επιθετικού προσδιορισμού ἀπὸ το $O_{κεφ}$ λόγω αναστροφῆς της γενικῆς προσδιοριστικῆς, που προτάσσεται ἀντὶ να επιτάσσεται:

1. ἅπασαν ἐγκωμίων σύνθεσιν (256, 1, 1) παμπόθητον τοῦ Χριστοῦ στεφανῖτιν (257, 2, 16) ἢ πάναγνος τοῦ Χριστοῦ ἀμνάς (257, 2, 22) ὁ ἱερὸς τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος (258, 3, 14) τὴν τοσαύτην τοῦ ἀλάστορος τυράννου ὕβριν (258, 4, 11-12) τῷ τελευταίῳ τῆς γεέννης πῦρ (260, 5, 34) τῆ ἀπλανεῖ τῶν ὄντων θεωρία (273, 19, 12-13)

απομάκρυνση του επιθετικού προσδιορισμού λόγω μετακίνησης-πρόταξης μιας εμπρόθετης φράσης που εξαρτάται από το $O_{κεφ}$ και λειτουργεί ως προσδιορισμός του (Νάκας, 2015, σ. 396):

2. καὶ τὸν ἴδιον κατὰ σάρκα πατέρα (257, 2, 21)

Δεν συναντήσαμε περιπτώσεις κατά την οποία να ακολουθεί ο επιθετικός προσδιορισμός (Στεργιούλης, 2018), αλλά συναντήσαμε την περίπτωση πρόταξης κλητικής προσφώνησης (Στεργιούλης, 2018):

3. τῆς σεπτῆς καὶ ἱερᾶς σου, ᾧ καλλίνικε τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Βαρβάρα, ὁμολογίας (265, 11, 5-6)

Το [YIB.b] με απομάκρυνση της γενικής προσδιοριστικής από το $O_{κεφ}$ λόγω πρόταξης του επιθετικού προσδιορισμού δεν το συναντήσαμε στο συγκεκριμένο Εγκώμιο (Νάκας, 2015, σ. 396).

[YIB.c]

Η υποπερίπτωση [YIB.c] χαρακτηρίζεται από την υπερβατική μετακίνηση του επιθετικού προσδιορισμού της γενικής προσδιοριστικής (Νάκας, 2015, σ. 396).

σῶμά σου τὸ μιαρὸν (272, 18, 21)

Οι υποπεριπτώσεις [YIB.d-i και k], όπως τις κωδικοποίησε ο Νάκας δεν εντοπίζονται στο Εγκώμιο του Δαμασκηνού στην Αγία Βαρβάρα⁵, παρά μόνον η υποπερίπτωση [YIB.j].

Στη συγκεκριμένη υποπερίπτωση παρατηρείται μετακίνηση/μετάθεση του επιθετικού προσδιορισμού ή της γενικής προσδιοριστικής αλλά και του $O_{κεφ}$, όταν η φράση ουσιαστικού που τις περιέχει εξαρτάται από πρόθεση ή κάποιο άλλο εισαγωγικό μόριο (Νάκας, 2015, 398):

[YIB.j]

νυκτερίδων δίκην (259, 5, 31) χόρτου δίκην (261, 6, 40)

⁵ Για τις παραπάνω υποπεριπτώσεις βλ. Νάκας, 2015: 397-398.

1.1. Υπερβατό II (ΥΠ)

Το δεύτερο είδος υπερβατού σχετίζεται με τη μετακίνηση/μετάθεση λέξεων με- κατά κανόνα-σταθερή θέση, όπως είναι τα άρθρα, οι αναφορικές αντωνυμίες, οι προθέσεις, οι υποτακτικοί σύνδεσμοι, τα αποφαστικά μόρια κ. ά. (Νάκας, 2015, σ. 399).

[ΥΠ.α]

Την υπερβατική αποκοπή του άρθρου μπορεί να προκαλέσει ένα ρήμα με τα συμπληρώματά του:

1. *ή τῆς ἐξουσίας ἐστὶν* εκβολή και ἔκπτωσις (259, 5, 2-3) *ὁ τῆς γῆς ἄνωθεν καταπεφοίτηκε* κύριος (259, 5, 22-23) *ἀπὸ τοῦ αὐτῆς ἐγένοντο* σώματος (266, 12, 11) *πρὸς τὴν εἰς οὐρανὸν ἠπεύγετο* μεταρσίαν ἀνάβασιν (270, 17, 15) *τῆ τοῦ μαρτυρίου κατήστραψας καὶ κατηγλάϊσας* στερρότητι (273, 22, 3-4) *ὁ τῆς δικαιοσύνης σοι ἀπόκειται* στέφανος (276, 22, 35-36)

-ένα απαρέμφατο, το οποίο έχει θέση αντικειμένου σε επιθετική μετοχή:

2. *τῶν Χριστοῦ τὴν πίστιν μέχρι θανάτου τηρεῖν* αἰρουμένων (261, 6, 40-41) *ἢ τὴν παρθενίαν καὶ πρὸ τοῦ μαρτυρίου φυλάττει* τῶ Χριστῶ καθυποσχομένη ἄχραντον καὶ ἀμίαντον (273, 19, 7-9)

-μία μετοχή με τα συμπληρώματά της (Στεργιούλης, 2018, σ. 534):

3. *τῆ τοῦ τρόπου παρισυμένους* ὠμότητι (261, 6, 34-35) *τὸ τοῦ προφήτου Δαυὶδ εὐκαίρως εἰποῦσα* μελώδημα (262, 8, 21-22) *τὰ κατὰ τῆς μάρτυρος ἐξευρίσκων* βασανιστήρια (267, 14, 14-15)

-η γενική προσδιοριστική (Στεργιούλης, 2018, σ. 535):

4. *πρὸς τὸ τῆς ὑποθέσεως μέγεθος* (256, 1, 5) *πρὸς τὴν τοῦ λόγου ἐγχείρησιν* (256, 1, 10-11) *παρὰ τοῦ τῶν τοιούτων ἀγωνισμάτων ἐπόπτου* καὶ ἀθλοθέτου Χριστοῦ (256, 1, 15-16) *τὴν τῶν ἀντιπάλων συμπλοκὴν* (257, 2, 6) *πρὸς τὴν τούτων ἐπόπτεισιν* (257, 3, 2) *ἐκ τῆς τοῦ παραδείσου* τρυφῆς (258, 4, 4) *τῶ ἀμαρτίας ἀπείρω* (258, 4, 16) *παρὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν* (259, 5, 4-5) *τῶν ἐκείνου* σπερμάτων (259,

5, 5-6) τοῖς τοῦ πνεύματος ἀμαρύγμασιν (259, 5, 16) τῆς τῶν ἀμαρτημάτων κηλίδος (259, 5, 28-29) τοῖς ἐαυτῶν ὄμμασι (259, 5, 32) πρὸς τὴν τῶν βδελυγμάτων πλάνην (260, 6, 4-5) περὶ τὴν τῶν ἀψύχων εἰδώλων προσκύνησιν (261, 7, 3-4) τὴν τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος σεπτὴν ὁμολογίαν (261, 7, 13-14) τῆς τῶν ἀκηράτων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως (261, 7, 16-17) τὴν ταύτης συζυγίαν (262, 8, 4) Ὁ τοίνυν ταύτης πατήρ (262, 8, 13) Ἡ δὲ τῆς τριάδος δούλη (262, 8, 15-16) τὴν τῆς προμήτορος Εὔας εὐήθειαν (262, 8, 26-27) τὰ τούτου θελκτήρια (263, 8, 29) τοῦ ταύτης γεννήτορος (263, 9, 1) τῆς ἐαυτοῦ διατάξεως (263, 9, 2) διὰ τὴν τῆς τριττῆς θυρίδος πρόσθεσιν (263, 9, 3) ἐπὶ τὴν τούτου θυγατρὸς κέλευσιν (263, 9, 3-4) διὰ τῆς τρανῆς καὶ ἀπαρακαλύπτου τῆς πανενδόξου κόρης ὁμολογίας (263, 9, 14-15) τὴν τῆς ψυχῆς ὄψιν (263, 9, 15) τὰς τούτου προτροπὰς (264, 10, 23) τὴν τῶν ἀθέων τυράννων ἄνοιαν καὶ ἀσέβειαν (264, 10, 30-31) τὸ τοῦ θεοῦ σεβάσμιον ὄνομα (265, 10, 40) Τὰς δὲ τοῦ τυράννου ἀπειλὰς (266, 12, 8) ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ προτροπῇ (266, 12, 13-14) ἢ τοῦ Χριστοῦ γνησία μάρτυς (266, 12, 14) τὸν τῆς δόξης κύριον (266, 12, 18) ἢ τοῦ Χριστοῦ νύμφη (266, 12, 24-25) τῷ δὲ τοῦ φανέντος ἔρωτι (266, 12, 27) τῆς τοῦ Χριστοῦ με ἀγάπης χωρίσαι (266, 12, 31) ἢ γενναῖα τοῦ Χριστοῦ μάρτυς (267, 13, 17) τὴν τῆς πονηρίας πηγαίαν διάνοιαν (267, 14, 3) τὸν πάσης κακίας ἀρχηγὸν (267, 14, 4) ἢ τοῦ Χριστοῦ ἀμνὰς (267, 14, 7) τῇ τοῦ σατανᾶ μανία (268, 15, 12) οἱ τοῦ Χριστοῦ καὶ τούτων διῶκται (268, 15, 15) διὰ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς (268, 15, 22) τὰς τοῦ σώματος αἰκίας (269, 16, 1) ὁ ταύτης πατήρ (270, 17, 6) ὁ πάσης πνοῆς καὶ σαρκὸς δημιουργός (271, 17, 31) ἢ δὲ τῆς γεέννης σε φλόξ (272, 18, 22) ἢ τῶν ἀγίων ἀγία Θεοτόκος (274, 20, 9-10) τὸ τῆς πατρίδος ἐπίσημον (274, 21, 9-10) Ἡ γὰρ τῆς σῆς θειώδους ψυχῆς ἀρετὴ (275, 21, 24) τῆς τοῦ νυμφίου ἀνέκφραστο καὶ ἀεννοήτου ἀγλαΐας καὶ ὠραιότητος (276, 22, 21-22) τὰ τῶν παντοδαπῶν ἀρρωστημάτων ἰάματα (276, 22, 40-41) τῇ τοῦ διδομένου ποσότητι (277, 23, 8) τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας (278, 23, 22)

-ένας επιρρηματικός προσδιορισμός (Στεργιούλης, 2018, σ. 535):

5. τὴν ἄνωθεν ροπήν (256, 1, 15) τὸν ὄντως ὄντα θεὸν (258, 4, 8) τῆς ἐκεῖσε ἀτελευτήτου κολάσεως (261, 7, 17) τῶν ὑπερλίαν εὐδοκιμηκῶτων ἀνδραγαθημάτων (276, 22, 24-25) τοῖς μακρὰν ποὺ ἀφικισμένοις (276, 22, 44)

-μία δοτική ἢ αιτιατική ὡς συμπλήρωμα (Στεργιούλης, 2018, σ. 535):

6. ὁ ἁμαρτίας παντάπασιν ἄγευστος (259, 4, 21) ὁ τὴν καρδίαν λιθώδης (268, 15, 10) τοὺς τῆ πλάνη τῆς ἀσεβείας μεθύοντα (278, 15, 11)

-ένας εμπρόθετος προσδιορισμός (Στεργιούλης, 2018, σσ. 535-536):

7. οἱ καθ' ἡμᾶς ἀμαθεῖς (256, 1, 8) τῆς ἐκ τηλικούτων ἀγώνων περιπετείας (256, 1, 13) τῆς ἐπὶ τὰ ἔξω περιπλανήσεως (257, 2, 2) τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων (257, 2, 12) καὶ τῆς κατὰ μέρος διηγήσεως (258, 3, 21-22) τοὺς δέ γε κατὰ βάθος δεδεδυμένους (259, 5, 30-31) τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς (260, 6, 15) τοὺς τε περὶ ἀθανασίας ψυχῆς λόγους (261, 7, 15-16) τὸν δι' αὐτῶν ὡς ὀργάνων ἐνεργοῦντα (263, 8, 31) τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνον (267, 14, 5) τῷ περὶ Χριστὸν φίλτρῳ (268, 15, 13) ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γεγόνασιν (268, 15, 14) τὸ διὰ σὲ γεγυμνωμένον σῶμα (269, 16, 30) τοῖς ὑπ' αὐτοῦ θεραπευόμενοις εἰδώλοις (270, 17, 8-9) ὁ ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατήσας (271, 17, 21) ἢ ἐν σαρκὶ διατρίβουσα (273, 19, 30) τὸν εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενον (274, 20, 13) ἢ πρὸς τὸν κτίστην οἰκείωσις (275, 21, 24) τῶν ὑπὲρ ἐνθύμησιν ἀγαθῶν (275, 22, 11) τῶν ἐν τοῖς σκάμμασιν ἰδρώτων (276, 22, 18) τῆς ἐν τῷ ὑπερουρανίῳ νυμφῶνι ἀπορρήτου καὶ μυστικῆς ὁμιλίας (276, 22, 22-23) διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην (276, 22, 34)

-το αντικείμενο μιας ἐναρθρης μετοχής με τα συμπληρώματά τους (Στεργιούλης, 2018, σ. 536):

8. ὁ τοίνυν τοῦτον ἀδίκως ἀνηρηκός (259, 5, 1) Ὁ γὰρ ἐν ἀρχῇ τὸν Ἀδὰμ μετὰ τῆς συζύγου βασκίνας (260, 6, 14) τὰς τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ Χριστῷ ἐν τῇ ἐπουρανίῳ παστάδι συναπτομένας (261, 7, 20-262, 7, 21) ἀγνῆς παρθένου τὴν ψυχὴν πυκναζούσης (262, 8, 1-2) Ἡ δὲ τοὺς τοιοῦτους λόγους ὡς λήρους καὶ ὀχληροὺς διαπτύσασα (262, 8, 5-6) τοῦ ἐν τρισὶν ἡλίοις ἐχομένου ἀλλήλων νοουμένου (263, 9, 10) Οἱ γὰρ Χριστῷ προσερχόμενοι (268, 15, 21) ὁ τὸν οὐρανὸν ἐκτείνας (271, 17, 18) ὁ τὰς ἀβύσσους συγκλείσας (271, 17, 19) τοῖς αὐτῆς τὴν μνήμην ἐπιτελοῦσιν (272, 18, 4) Ὁ δὲ τὴν ἰκεσίαν δεξάμενος (272, 18, 5-6) ἢ τὸ σωματικόν κάλλος τοῖς πάθεσι μὴ ῥυπώσασα (273, 19, 9-10) ἢ πλοῦτον καὶ τρυφὴν καὶ σερῶν νήματα καὶ ὑφάσματα καὶ λίθων πολυτιμῶν καὶ μαργαριτῶν χρυσοκολλήτων καὶ πᾶσαν σωματικὴν εὐκοσμίαν καὶ ὠραιότητα καὶ τῶν ἐπιγείων τερπνοτήτων ἀπόλαυσιν διαπτύσασα (273, 19, 21-24) τὰ ὀμμάτων ὄρασιν καὶ ὄτων ἀκοὴν καὶ πᾶσαν αἴσθησίν τε καὶ νόησιν ὑπεραίροντα (273, 19, 25-26) τὸν ἐκείνην καταπαλαίσαντα

ἀντίπαλον δράκοντα (274, 20, 7-8) ἢ τὸ θῆλυ μὲν γένος πρώτη καὶ μόνη δοξάσασα (274, 20, 10-11) τοῦ πάντων δεσπόζοντος (274, 20, 12)

Επίσης, προέκυψαν και οι εξής νέες υποπεριπτώσεις κατά τις οποίες την υπερβατική αποκοπή άρθρου μπορεί να προκαλέσει

-η παρεμβολή επιρρήματος σε συνδυασμό με εμπρόθετο

9. καὶ οἱ λίαν περὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστήμας δεινοὶ (256, 1, 5-6) τῆς παρ' ἡμῶν νῦν εἰκότως εὐφημουμένης (256, 1, 17-18) τῶν ἀοράτως μετὰ τῶν ὀρατῶν ἀντιπάλων ἀντιστρατευομένων σοι (265, 11, 9-10)

-μια γενική προσδιοριστική σε συνδυασμό με επίρρημα ή εμπρόθετο προσδιορισμό:

11. τῆς ἐαυτοῦ τοιγαροῦν ἀναστάσεως (259, 5, 12) τὴν τῆς ἀσεβείας ἐκουσίως ποιότητα (259, 5, 31) τοῦ τῆς μακαρίας κατὰ μὲν σάρκα γεννήτορος (268, 15, 1)

Η περίπτωση [YII.c] με μετάθεση ενός συντακτικού ὀρου της εξαρτημένης ἀπὸ ρῆμα δευτερεύουσας πρότασης πρὶν ἀπὸ τον εἰσαγωγικὸ σύνδεσμο, δὲν ἀπαντᾶται στο συγκεκριμένο *Εγκώμιο* (Νάκας, 2015, σ. 400).

Η τέταρτη περίπτωση ἀφορᾶ την υπερβατικὴ μετακίνηση ἢ ἀποκοπὴ του προθετικὸ σημείου μιας εμπρόθετης φράσης ἢ του υποτακτικὸ συνδέσμου (Νάκας, 2015, σ. 400):

[YII.d]

εἰς ἄδου πέταυρον (261, 7, 12)

Υπερβατικὰ μετακινούνται και ἀποκόπτονται ἀπὸ ὄ, τι ἀποτελεῖ τη συντακτικὴ και λογικὴ τους συνάφεια και τα ἀποφατικὰ μόρια (Νάκας, 2015, σ. 400)

[YII.e]

Μὴ δωρεὰν Ἰὼβ τὸν κύριον σέβεται (260, 6, 25)

Τέλος, δὲν συναντήσαμε και τις περιπτώσεις [YII.f-h], ὅπως αυτές κατηγοριοποιήθηκαν ἀπὸ τον Νάκα (2015, σ. 400-401).

Παρατακτικό υπερβατό

Το τρίτο είδος υπερβατού προκύπτει από μετακίνηση/μετάθεση συμπλεκτικά παρατασσόμενου όρου (στα όρια της πρότασης ή του κατηγορήματος, όπως και στα όρια μιας φράσης ουσιαστικού ή και μιας εμπρόθετης φράσης) υποδιαιρείται, σύμφωνα με τον Νάκα (2015, σ. 401) σε πέντε περιπτώσεις, ανάλογα με τον όρο που παρεμβάλλεται ως αποτέλεσμα αυτής της υπερβατικής μετακίνησης. Στο *Εγκώμιο* του Δαμασκηνού εντοπίσαμε τρεις από τις πέντε περιπτώσεις: την α) παρεμβολή του ρήματος σε συνδυασμό με το υποκείμενο ή το αντικείμενό του [YIII-#P#], την γ) παρεμβολή ενός λειτουργικού όρου του κατηγορήματος σε άμεση εξάρτηση από το ρήμα [YIII-#X#] και την δ) παρεμβολή του O_{κεφ}, στα όρια μιας φράσης ουσιαστικού [YIII-#O_{κεφ}#] (Νάκας, 2015, σ. 401-402), ενώ διακρίναμε στο *Εγκώμιο* μία επιπλέον περίπτωση, την παρεμβολή δηλαδή ενός απαρεμφάτου [YIII-#ΑΠΡΦ#].

[YIII-#P#]

ὄσαι λειῖαί τε ἦσαν καὶ ἀπαλαὶ (259, 5, 26) ὁ φρενοβλαβῆς φησι καὶ φρενόληπτος (266, 13, 3-4)

[YIII-#ΑΠΡΦ#]

ἐπονείδιστον ἔχειν καὶ ἄσχημον (269, 16, 4-5)

[YIII-#X#]

ᾠ μακαρίας ὄντως καὶ φιλοθέου ψυχῆς (262, 8, 24)

[YIII-#O_{κεφ}#]

Γελοῖον γὰρ καὶ πάσης ἀτοπίας ἀνάμεστον (262, 8, 9) τὸ κατώδυνον αὐτῆς καὶ περίλυπον (265, 12, 5) εὐπάθειάν τε καὶ θνητῆς εὐγενείας σεμνότητα (274, 21, 8-9)

Πολλαπλό (διπλό, τριπλό) υπερβατό

Στο πολλαπλό υπερβατό είτε συντακτικοί όροι ή μεμονωμένες λέξεις εμπλέκονται ταυτόχρονα σε περισσότερα από ένα υπερβατά ως πολλαπλότητα είτε συνδυάζεται το

ίδιο το υπερβατό με κάποιο άλλο σχήμα είτε υπερβατά του ίδιου ή διαφορετικού είδους (και υποείδους) πραγματώνονται το ένα μετά το άλλο, διαδοχικά ως επαλληλία (Νάκας, 2015, σ. 403).

Διπλό

τῆς ἐκ ρητορικῶν λόγων καὶ σοφιστικῆς τέχνης λαρυγγισμάτων ἐρανιζομένης ὑπερίδρυται πλάσεως (256, 1, 3-4): [YII.a7]: τῆς ἐκ ρητορικῶν λόγων καὶ σοφιστικῆς τέχνης λαρυγγισμάτων ἐρανιζομένης ... πλάσεως+[YIA.a1.1]: τῆς ... ἐρανιζομένης ὑπερίδρυται πλάσεως τὴν #ἀοράτως# συνεπισχύουσας καὶ νευροῦσας #τοὺς μάρτυρας# θείαν #κατανοήσαντες# δύναμιν (256, 1, 20-21): [YII.a5]: τὴν #ἀοράτως# συνεπισχύουσας καὶ νευροῦσας ... θείαν ... δύναμιν+[YIA.a1.3]: θείαν #κατανοήσαντες# δύναμιν τῆς #ἐκ τῶν λόγων #οὔτοι# βοηθείας προσδέονται (256, 1, 24): [YII.a7]: τῆς #ἐκ τῶν λόγων οὔτοι# βοηθείας+[YIA.a1.7] οὔτοι# βοηθείας# προσδέονται (παρεμβολή υποκειμένου του ρήματος) τοιαύτης οὖν #ἡμῖν# ἄθλων θεωρίας #προτιθεμένης# (257, 3, 1): [YIA. a1.8]: τοιαύτης οὖν #ἡμῖν# ἄθλων θεωρίας προτιθεμένης+[YIA. a1.3]: τοιαύτης οὖν #ἡμῖν# ἄθλων θεωρίας #προτιθεμένης#(παρεμβολή του αντικειμένου της μετοχής) ὑπὸ τῆς τοῦ νοητοῦ δὲ #διὰ τοῦ αἰσθητοῦ# ὄψεως ἀπάτης (258, 4, 3-4): [YII.a.11]: ὑπὸ τῆς τοῦ νοητοῦ δὲ #διὰ τοῦ αἰσθητοῦ# ὄψεως ἀπάτης+[YIA.a1.6]: τοῦ νοητοῦ δὲ #διὰ τοῦ αἰσθητοῦ# ὄψεως ἀπάτης τῷ ἰδίῳ #ἐγκλωχόμενου# θεράποντι #καὶ φάσκοντος# (260, 6, 20-21): [YIA.a1.3]: τῷ ἰδίῳ #ἐγκλωχόμενου# θεράποντι+[YIII.#O_{κεφ}#]: τῷ ἰδίῳ #ἐγκλωχόμενου# θεράποντι καὶ #φάσκοντος# Οὔτος #μονογενὲς# ἔσχε #θυγάτριον#(261, 7, 4): Οὔτος #μονογενὲς# ἔσχε (παρεμβολή του επιθετικού προσδιορισμού)+[YIA.a1.2]: Οὔτος #μονογενὲς# ἔσχε #θυγάτριον# καὶ τῆς ἔνδον ἀπορρήτου κατατρυφώσας μακαριότητος (262, 7, 21-22): [YII.a5]: καὶ τῆς ἔνδον ἀπορρήτου ... μακαριότητος+[YIA.a1.3]: καὶ τῆς ... ἀπορρήτου κατατρυφώσας μακαριότητος τοῖς σκωλήκων δίκην ἰλυώδεσι τέλμασιν (262, 8, 11): [YII.a7]: τοῖς σκωλήκων δίκην ἰλυώδεσι τέλμασιν+[YIB.j]: τοῖς σκωλήκων δίκην ἰλυώδεσι τέλμασιν ὁ τῆς εὐσεβείας #όμοῦ# καὶ τῆς φύσεως τοὺς ὄρους ἐκβεβηκῶς (263, 9, 18-19): [YII.a8]: ὁ ... τοὺς ὄρους ἐκβεβηκῶς+[YIII.#X#]: τῆς εὐσεβείας #όμοῦ# καὶ τῆς φύσεως τῶν τὴν #αὐτοῦ# πίστιν ἐζηλωκότων (263, 9, 24): [YII.a8]: τῶν τὴν ... πίστιν ἐζηλωκότων+[YII.a.2]: τὴν #αὐτοῦ# πίστιν τῶν #ἡχῆν# τῶν #τοῦ θεοῦ# ρημάτων εἰσδεδεγμένων (266, 12, 20-21): [YII.a8]: τῶν #ἡχῆν# ... εἰσδεδεγμένων+[YII.a4]:

τῶν ἡχῆν τῶν #τοῦ θεοῦ# ῥημάτων εἰσδεδεγμένων οἱ δὲ τῶ #τοῦ διαβόλου# ζυγῶ
 ἑαυτοὺς ὑποζεύξαντες (268, 15, 22-23): [YII.a8]: οἱ δὲ τῶ ... ζυγῶ ἑαυτοὺς
 ὑποζεύξαντες+[YII.a.2]: τῶ #τοῦ διαβόλου# ζυγῶ εἰς ἐκείνην #ἐπανελθοῦσα# τὴν
 #πρὸ τῆς παραβάσεως καὶ ἁμαρτίας# κατάστασιν (269, 16, 24-25): [YIA.a1.3]: εἰς
 ἐκείνην #ἐπανελθοῦσα# τὴν ... κατάστασιν+[YII.a.7]: τὴν #πρὸ τῆς παραβάσεως καὶ
 ἁμαρτίας# κατάστασιν τὰς #διὰ Χριστὸν# ἀθλούσας #περιῖστανον# μάρτυρας (270,
 16, 41): [YII.a7]: τὰς #διὰ Χριστὸν# ἀθλούσας ... μάρτυρας+[YIA.a1.3]: τὰς ...
 ἀθλούσας #περιῖστανον# μάρτυρας τοῖς #δι' ἐκείνων# ἐνεργοῦσι #τῆς πονηρίας#
 πνεύμασί τε καὶ δαίμοσι (270, 17, 9-10): [YII.a7]: τοῖς #δι' ἐκείνων# ἐνεργοῦσι ...
 πνεύμασί τε καὶ δαίμοσι+[YIB.a1]: τοῖς ... ἐνεργοῦσι #τῆς πονηρίας# πνεύμασί τε
 καὶ δαίμοσι τὴν ἀγίαν #ἀποτεμεῖν# τῆς μάρτυρος κεφαλὴν (272, 18, 16): [YIA.a1.2]:
 τὴν ἀγίαν #ἀποτεμεῖν# ... κεφαλὴν+[YIA.a1.8]: τὴν ἀγίαν ... τῆς μάρτυρος κεφαλὴν ἢ
 τοῦ προδότου #σε# Ἰούδα ἀζία #μετήλθεν# ἐκδίκησις (272, 18, 19-20): [YIA.a1.7c]:
 τοῦ προδότου #σε# Ἰούδα+[YIA.a1.1]: ἢ ... ἀζία #μετήλθεν# ἐκδίκησις τοὺς ἐκ
 σαρκίνης #προφερομένους# γλώττης ἐκτετορνευμένους λόγους (275, 22, 5-6):
 [YII.a7]: τοὺς ἐκ σαρκίνης ... γλώττης ἐκτετορνευμένους λόγους+[YIA.a1.3]: τοὺς ἐκ
 σαρκίνης #προφερομένους# γλώττης ἐκτετορνευμένους λόγους τὰ ἐποφειλόμενα τοῖς
 #διὰ Χριστὸν# ἀθλήσασι καὶ ἀθλοῦσιν νικηφόρα στέμματα (276, 22, 19-20):
 [YIA.a1.7a]: τὰ ἐποφειλόμενα τοῖς ... ἀθλήσασι καὶ ἀθλοῦσιν νικηφόρα
 στέμματα+[YII.a7]: τὰ ἐποφειλόμενα τοῖς #διὰ Χριστὸν# ἀθλήσασι καὶ ἀθλοῦσιν
 νικηφόρα στέμματα καὶ τοῖς #πανταχῆδε τῆς οἰκουμένης μετὰ θερμῆς #σοι προσιῶσι#
 τῆς πίστεως (277, 22, 2-3): [YII.a8]: καὶ τοῖς #πανταχῆδε τῆς οἰκουμένης μετὰ θερμῆς
 #σοι προσιῶσι# τῆς πίστεως+[YIA.a1.3]: καὶ τοῖς ... μετὰ θερμῆς #σοι προσιῶσι#
 τῆς πίστεως τὸν #τουτί σοι# προσπεφωνηκότα τὸ εὐτελὲς καὶ ἐξίτηλον #τῆς εὐφημίας#
 λογύδριον (277, 23, 2-3): [YII.a.8]: τὸν #τουτί σοι# προσπεφωνηκότα τὸ εὐτελὲς καὶ
 ἐξίτηλον #τῆς εὐφημίας# λογύδριον+[YIB.a.1]: τὸν ... προσπεφωνηκότα τὸ εὐτελὲς
 καὶ ἐξίτηλον #τῆς εὐφημίας# λογύδριον

Τριπλό

τὴν #τῶν πρόσκαιρων# τοῦ κόσμου τούτου #πραγμάτων# ἄστατον περιφορὰν καὶ
 ἀβέβαιον (261, 7, 18-19): [YII.a.2]: τὴν #τῶν πρόσκαιρων# τοῦ κόσμου τούτου
 #πραγμάτων# ἄστατον περιφορὰν καὶ ἀβέβαιον+[YIB.a.1]: τῶν πρόσκαιρων τοῦ
 κόσμου τούτου πραγμάτων+[YIII.#O_{κεφ}#]: τὴν ... ἄστατον περιφορὰν καὶ ἀβέβαιον

#Ὡ κόρης# συνέσει θεία τὴν τοῦ πατρὸς #μυκτηρισίας# ἀφροσύνην τε καὶ παράνοιαν (262, 8, 25-26) [YIA.a2]: #Ὡ κόρης# συνέσει θεία τὴν τοῦ πατρὸς #μυκτηρισίας#...+[YII.a.3]: τὴν τοῦ πατρὸς ... ἀφροσύνην+[YII.a.2] Ὁ δὲ παρ' αὐτῆς τὴν #τῆς τριπλῆς# ἀφορμὴν #θυρίδος# πυθόμενος (263, 9, 4-5): [YII.a.8]: Ὁ δὲ παρ' αὐτῆς τὴν τῆς τριπλῆς ἀφορμὴν θυρίδος πυθόμενος+[YII.a.4]: τὴν #τῆς τριπλῆς# ἀφορμὴν #θυρίδος#+[YIA.a1.8]: τὴν #τῆς τριπλῆς# ἀφορμὴν #θυρίδος# ἢ τῶν ἐμπαθῶν #τῆς σαρκὸς# σκιρτημάτων λογισμῶ #ἐπικρατήσασα# σώφροσι (272, 19, 5-273, 19, 1): [YII.a8]: ἢ τῶν ἐμπαθῶν #τῆς σαρκὸς# σκιρτημάτων λογισμῶ #ἐπικρατήσασα#...+[YIB.a9]: ἢ τῶν ἐμπαθῶν #τῆς σαρκὸς# σκιρτημάτων ... σώφροσι+[YIA.a2.3]: ἢ ... λογισμῶ #ἐπικρατήσασα# σώφροσι ἢ εὐθὺς τρανότατα τὴν #τῆς ὁμοουσίου τριάδος# πίστιν θεολογικῶ #διομολογήσασα# στόματι (273, 19, 18-19): [YII.a8]: ἢ εὐθὺς τρανότατα τὴν ... πίστιν θεολογικῶ #διομολογήσασα# στόματι+[YII.a4]: τὴν #τῆς ὁμοουσίου τριάδος# πίστιν+[YIA.a1.3]: θεολογικῶ #διομολογήσασα# στόματι ἢ τὸν ἕνα #τῆς ἁγίας τριάδος# διὰ τὴν ἡμετέραν #ἐνανθρωπήσαντα# σωτηρίαν ἐν παρρησίᾳ κηρύξασα (273, 19, 19-21): [YII.a8]: ἢ τὸν ἕνα #τῆς ἁγίας τριάδος# διὰ τὴν ἡμετέραν #ἐνανθρωπήσαντα# σωτηρίαν ἐν παρρησίᾳ κηρύξασα+[YIB.c]: ἢ τὸν ἕνα #τῆς ἁγίας τριάδος# ... ἐνανθρωπήσαντα σωτηρίαν ἐν παρρησίᾳ κηρύξασα+[YIA.a1.3]: ἢ τὸν ἕνα ... διὰ τὴν ἡμετέραν #ἐνανθρωπήσαντα# σωτηρίαν ἐν παρρησίᾳ κηρύξασα

Επὶ ἀλλήλη διαδοχικῆ εφαρμογῆ διαφορετικῶν υποπεριπτώσεων

ἀπὸ τοῦ αὐτῆς ἐγένοντο σώματος (266, 12, 11) τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀθλητικοῖς στίγμασι καὶ τῆ τοῦ αἵματος πορφυρίδι (270, 16, 35-36) ἢ τὰς #τοῦ σώματος# αἰσθήσεις ἐν ἡλικίας νεότητι πρεσβυτικῶς καὶ ἐμφρόνως παιδαγωγήσασα (273, 19, 6-7) ἢ ἐν τῷ #τοῦ σωματικοῦ# ῥύπου καθαρτηρίῳ λουτρῶ συμβολικῶς τὴν τριάδα διὰ τῆς #τῶν θυρίδων# τριπλῆς φωταγωγίας ἐξεικονίσασα (273, 19, 15-16) καὶ τὸ #τῆς τριττῆς φωτοδοσίας ψυχῶν# μυστικὸν καὶ σωτήριον τυπικῶς #διαγράψασα# βάπτισμα (273, 19, 17-18) ἢ τὸ #τῆς ἡλικίας# τρυφερὸν καὶ τὸ #τοῦ θήλεως# ἀσθενὲς γεννικῶς καὶ ἀνδρικῶς στερεώσασα (273, 19, 26-27) ἢ πρὸς τοὺς #τῶν κολάσεων# αἰκισμούς μὴ δειλανδρήσασα (273, 19, 28) τῆ τῶν #κατὰ ψυχὴν# πλεονεκτημάτων λαμπρότητι (273, 22, 2-3) καὶ τὸ σὸν ἐτήσιον #ἐκτελοῦσι# μνημόσυνον τὰ λοιμώδη #θεραπεύεται# τραύματα καὶ πάσης ἡλικίας ἢ ἀηδῆς #φυγαδύεται# σκῆψις καὶ ὄχλησις (277, 22, 48-50).

Συμπερασματικά στοιχεία

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός είναι άριστος γνώστης των κανόνων της ρητορικής και επιδέξιος τεχνίτης στη χρήση των σχημάτων λόγου και των εκφραστικών μέσων, όπως φαίνεται από τον τρόπο που αξιοποιεί το *υπερβατό* στον εγκωμιαστικό λόγο του στη μεγαλομάρτυρα Βαρβάρα. Υφολογικά προτιμά τα υπερβατά με μετακίνηση-επίταξη του επιθετικού προσδιορισμού και της γενικής προσδιοριστικής, ώστε να δοθεί έμφαση και προσδοκία ή στο αναμενόμενο ουσιαστικό ή στο επίθετο και τη γενική προσδιοριστική αντίστοιχα. Επίσης συχνή είναι η χρήση του πολλαπλού-κυρίως υπερβατού σε συνδυασμό και με άλλα σχήματα λόγου. Η ορθή χρήση του σχήματος αυτού από τον ρήτορα αναδεικνύει αφενός τις μεγάλες δυνατότητες που παρέχει το υπερβατό στο εκκλησιαστικό ρήτορα για να προχωρήσει στην υλοποίηση του στόχου του, δηλαδή στην εξύμνηση των αρετών του εγκωμιαζόμενου προσώπου και αφετέρου τη δημιουργία εκείνων των προϋποθέσεων που θα οδηγήσουν σε ένα είδος ρυθμοτονικού στίχου (ας μην ξεχνάμε ότι με το υπερβατό εξυπηρετείται και το μέτρο, όπως και η ομοιοκαταληξία, όπου και αν αυτή υπάρχει). Η επιλογή αυτή του Δαμασκηνού είναι μια σταθερή επιλογή που ξεκινά από τους ρήτορες της κλασικής περιόδου, συνεχίζεται στους βυζαντινούς και κληρονομείται και στους νεώτερους και σύγχρονους, όπως απέδειξε η μελέτη του καθηγητή Νάκα (2015), ο οποίος προχώρησε στην τυπολογική κατάταξη περιπτώσεων ασυνεχούς/υπερβατικής σύνταξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Kotter, B. (1988). *Die Schriften des Johannes von Damaskos* (Τόμ. V, Opera homiletica et hagiografica). Walter de Gruyter-Berlin-New York.
- Δετοράκης, Θ. (2003). *Βυζαντινή Φιλολογία. Τα Πρόσωπα και τα Κείμενα, Τόμος Β΄* (Τόμ. Β΄). Ηράκλειο Κρήτης.
- Ευσταθίου, Α. (1994). *Η Γλώσσα των «Περιστασιακών Ομιλιών» του Ισιδώρου Γλαβά, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (1380-1396)* (Δακτυλόγραφη μεταπτυχιακή εργασία εκδ.). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μαρωνίτης, Δ. (1962). Έρευνες στο ύφος του Ηροδότου. Μια μορφή υπερβατού. *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*.(Παράρτημα 7).
- Νάκας, Θ. (2015). "Σχήμα υπερβατόν": μια αδρομερής τυπολογική κατάταξη των περιπτώσεων ασυνεχούς/υπερβατικής σύνταξης", *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 35: σσ. 388-409.
- Νάκας, Θ. (2016). Για την Υπερβατική Σύνταξη ("σχήμα υπερβατόν") στον ποιητικό λόγο του Κωστή Παλαμά. *Πρακτικά του Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Η ποίηση και η Ποιητική του Κωστή Παλαμά. Εβδομήντα χρόνια από το θάνατό του* (σσ. 737-769). Αθήνα: Ίδρυμα Κωστή Παλαμά.
- Σακελλαριάδης, Γ. (2004). *Σύγχρονο Λεξικό Όρων και Θεμάτων Γλωσσολογικών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Στεργιούλης, Χ. *Figurae per transutationem* στο Εγκώμιο του Νικήτα Παφλαγόνα στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο (BHG 881c), σσ. 526-546. Στο: *Figura in praesentia. Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα*. Πατάκης.